

Оценка на конкурентоспособността на земеделски стопанства с биологично производство (по данни от анкетно проучване)

Доц. д-р Дилиана Митова

Институт по аграрна икономика, Селскостопанска академия – София

E-mail: dilianamit@gmail.com

Резюме

Въпросът за детерминиране и повишаване на равнището на конкурентоспособност на земеделските стопанства с биологично производство е един от актуалните академични и практически въпроси както в ЕС, така и в България. Как да се определи и измери конкурентоспособността на биологичните ферми, кои са решаващите фактори и насоки за повишаване на конкурентоспособността им на съвременния етап от развитието – въпреки дискусиите, тези проблеми стоят на дневен ред и сега. Както ЕС, така и България насърчава прилагането на устойчиви селскостопански практики като планове за управление на хранителните вещества, подобряване на състоянието на почвите, прецизно земеделие, биологично земеделие, използване на бобови култури в схемите за сеитбооборот, както и замяната, когато такава е възможна, на минералните торове с органични торове. През 2023 г. се очаква ЕК да приеме и план за действие за интегрирано управление на хранителните вещества. Биологичното производство (БП) благоприятства природата и обществото като производствена система, която допринася за намаляване на замърсяването на въздуха, почвите и водите; за увеличаване на биоразнообразието, засилване на устойчивостта на земеделието, за осигуряване на здравословна храна и чиста природа за сегашното и бъдещите поколения, и като такова органично се вписва в изискванията на новата ОСП.

Целта на изследването е чрез анализ на информация от анкетно проучване на стопанства в биопроизводството да се идентифицират и анализират състоянието, равнището и факторите, определящи конкурентоспособността на БП. Отчетени са комплексното влияние на различни фактори, определящи развитието на сектора и конкурентните предимства на стопанствата; идентифицирани са основни проблеми и предизвикателства пред него, както и перспективите за развитието му. Това би могло да даде насоки за неговото развитие като съставна част и инструмент на държавната политика в областта на земеделието по отношение на устойчиво управление на природните ресурси, спазване на високи стандарти за качество и безопасност на храните и хуманно отношение към животните, както и за развитието на жизнеспособни селски райони.

Методологията използва смесен подход, съчетаващ количествени и качествени методи – проучване на литература, сравнителен, институционален и мултикритериален анализ, метод на групировките, стойностно-измерителен и качествен анализ, анкетно проучване и метод на експертната оценка.

Настоящият материал представя резултатите от проведено емпирично изследване – анкета за конкурентоспособността на земеделските стопанства, в т.ч. и биологични земеделски стопанства. Анкетната информация е от лятото на 2020 г., предоставена със съдействието на НССЗ от мениджъри на стопанства с различна производствена специализация, тип и географско разположение. Извадката не е представителна, но дава информация за анализ и формулиране на изводи.

Идентифицирани са основните поведенчески, икономически, институционални и природни фактори, които влияят върху конкурентоспособността на фермите в биоизземелието. Определени са и намеренията на земеделските производители в БЗ, свързани с по-нататъшното развитие на биопроизводството в близко бъдеще.

На база на проведената анкета може да се направи заключение, че стопанствата с биопроизводство в средносрочен план са с добра конкурентоспособност и перспективите за тяхното бъдещо развитие са обещаващи.

Това изследване представлява само част от голямата картина за равнището на конкурентоспособност на биологичното земеделие у нас. Факторите, условията, проблемите и предизвикателствата

пред стопанствата с биоземеделие са комплексни и изискват по-нататъшно задълбочено и мулти-дисциплинарно изследване, защото конкурентоспособността на биологичното производство включва както икономически, така и социални, и екологични аспекти, както и аспекти на производството и на потреблението.

Ключови думи: биологично производство; конкурентоспособност; биологични стопанства; перспективи

Assessment of the competitiveness of agricultural holdings with organic production (according to data from a survey)

Ass. Prof. Ph.D. D. Mitova

Institute of agricultural economics, Agricultural academy – Sofia

E-mail: dilianamit@gmail.com

Citation: Mitova, D. (2023). Assessment of the competitiveness of agricultural holdings with organic production (according to data from a survey). *Bulgarian Journal of Agricultural Economics and Management*, 68(3), 48-65 (Bg).

The issue of determining and increasing the level of competitiveness of organic agricultural holdings is one of the current academic and practical issues both in the EU and in Bulgaria. How to determine and measure the competitiveness of organic farms, what are the decisive factors and guidelines for increasing their competitiveness at the modern stage of development - despite the discussions, these problems are still on the agenda now. Both the EU and Bulgaria promote the implementation of sustainable agricultural practices such as nutrient management plans, soil improvement, precision farming, organic farming, use of legumes in crop rotation schemes, as well as substitution where possible, of mineral fertilizers with organic fertilizers. In 2023, the EC is also expected to adopt an action plan for integrated nutrient management. Organic farming (OF) favors nature and society as a production system that contributes to the reduction of air, soil and water pollution; to increase biodiversity, strengthen the sustainability of agriculture, to ensure healthy food and clean nature for current and future generations, and as such it organically fits into the requirements of the new CAP.

The purpose of the study is to identify and analyze the state, level and factors determining the competitiveness of OF through the analysis of information from a survey of organic farms. The complex influence of various factors determining the development of the sector and the competitive advantages of farms are reported, the main problems and challenges facing it are identified, as well as the prospects for its development. This could provide guidance for its development as a component and instrument of state agricultural policy in terms of sustainable management of natural resources, compliance with high standards of food quality and safety and animal welfare, as well as for the development of viable rural areas. The methodology uses a mixed approach combining quantitative and qualitative methods – literature review, comparative, institutional and multi-criteria analysis, grouping method, value-metric and qualitative analysis, survey and expert evaluation method.

This material presents the results of an empirical research-survey on the competitiveness of agricultural holdings, including organic farms. Survey information is from the summer of 2020, provided with the assistance of National Agricultural Advice Service, by farm managers of different production specialization, type and geographic location. The sample is not representative, but provides information for analyses and formulation of conclusion. The main behavioral, economic, institutional, and natural factors that influence the competitiveness of farms in organic agriculture have been identified. The intentions of the agricultural producers in OF related to the further development of organic production in the near future have also been determined. Based on the conducted survey, it can be concluded that farms with organic production in the medium term have good competitiveness and the prospects for its future development are promising. This study represents only part of the big picture of the level of competitiveness of organic agriculture in our country. The factors, conditions, problems and challenges facing organic farms are complex and require further in-depth and multidisciplinary

research, because the competitiveness of organic production includes both economic, social and environmental aspects, as well as production and consumption aspects.

Key words: organic farming; competitiveness; organic farms; prospect

Въведение

Тази статия се основава на научен проект „Конкурентоспособност на земеделските стопанства в България“, разработван от колектив от Института по аграрна икономика (ИАИ) – София, през 2021–2022 г., целящ на база на холистичен интердисциплинарен подход да определи, оцени и даде насоки за подобряване равнището на конкурентоспособност на земеделските стопанства в България.

Биологичното земеделие е с призната роля като земеделска система, щадяща природата, и с множество разнообразни ползи за околната среда, човека и животните.

Биологичното земеделие е съвкупна система за производство на храни и за управление на земеделието, в която се съчетават най-добрите практики по отношение опазването на околната среда, поддържа се висока степен на биологично разнообразие, опазват се природните ресурси, прилагат се високи стандарти за хуманно отношение към животните и методи на производство, съобразени с предпочитанията на част от потребителите към продукти, произведени чрез използване на естествени вещества и процеси. Зелената сделка и стратегията „От фермата до трапезата“ представят по-нататъшното развитие на биоземеделието като един от важните инструменти, заедно с намаляването на използването на пестициди и химически торове, за борба с климатичните промени.

Изборът на земеделски системи, които да се развиват с приоритет в бъдеще, зависи от редица фактори, един от които е тяхната конкурентоспособност. Ето защо е актуално и важно да се изследват въпросите, свързани с конкурентоспособността на биологичния сектор, на стопанствата в него и на биологичните продукти.

Целта на изследването е чрез анализ на информация от анкетно проучване на стопанства в биопроизводството да се идентифицират и анализират състоянието, равнището и факторите, определящи конкурентоспособността на БП, да се отчете комплексното влияние на различни фактори, определящи развитието на сектора и конкурентните предимства на стопанствата, да се идентифицират основни проблеми и предизвикателства пред него, както и перспективите за развитието му. Това би могло да даде насоки за неговото развитие като съставна част и инструмент на държавната политика в областта на земеделието по отношение на устойчиво управление на природните ресурси, спазване на високи стандарти за качество и безопасност на храните и хуманно отношение към животните, както и за развитието на жизнеспособни селски райони.

Материали и методи

Конкурентоспособността на биологичните стопанства трябва да бъде разглеждана в неразривна връзка с техните особености, базирани на спецификите на самото биологично производство (БП).

За да се открият особеностите на биологичните стопанства, е необходимо да се изяснят корените на БП. То се базира на няколко основополагащи постулата, а именно:

- здравето – поддържане и повишаване плодородието на почвата, растенията, животните и хората като едно цяло;
- екологията – основаване на жизнените екологични системи и цикли, работа с тях и поддържането им;
- грижата – управляване с внимателно преисменен подход, за да защити благоденствие-

то на настоящите и бъдещи поколения и на околната среда.

Биологичното производство е метод на производство в растениевъдството и животновъдството, но също така то представлява перспективна холистична система, чиято цел е създаване на хармонични взаимоотношения между хората и околната среда, както и между земеделието и аграрната екосистема. Известно е, че при биологичното земеделие (БЗ) не се използват пестициди, минерални торове, ГМО, антибиотици, в резултат на което биологичните продукти са чисти от химикали и торове, вкусни, полезни, щадящи околната среда (Aertsens et al., 2009; Altieri, 1995). Съществува ниша за тяхното успешно реализиране на международния и вътрешните пазари; има заявен приоритет за БЗ в стратегически документи на европейско и държавно равнище.

БЗ е едно от основните направления на алтернативното земеделие, което от своя страна се определя като систематичен подход към земеделието, целящ намаляване на замърсяването на селскостопанските площи, засилване на устойчивостта и подобряване на ефективността и рентабилността. Това се изпълнява чрез използване, където е възможно, на агрономични, биологични и физикомеханични методи, като противовес на използването на синтетични материали за изпълнение на определена функция в рамките на системата.

Основната цел на биологичното производство е да създаде ферми и предприятия, които се основават на принципа на устойчивото развитие, и допринасят за естественото развитие и запазване на растителните и животински видове, и на околната среда като цяло (Badgley et al., 2006).

Ето защо, когато говорим за конкурентоспособност на БП, трябва да се вземат под внимание не само икономическите, но най-вече социалните ползи и ползите за околната среда, които БП предлага под формата на продукти, храни и услуги.

БЗ може да помогне за облекчаване на някои от отрицателните въздействия на интензивното земеделие и за осигуряването на продоволствена сигурност (Ericksen et al., 2009).

Устойчивото земеделие включва използването на природните блага и услуги, като ги поддържа за бъдещите поколения (Altieri, 1995; Pretty and Hine, 2001; Tilman et al., 2002). Биологичното земеделие се счита за една от производствените системи, които се стремят към постигане на устойчивост (Lampkin and Measures, 2001; Mader et al., 2002) чрез използване и поддържане на екосистемни услуги. Изследователи (Takasuka et al., 2009; Sandhu et al., 2005) са изчислили прогнозна величина за екосистемни услуги и са установили, че в биологичното земеделие тя е много по-висока в сравнение с тази в интензивното селско стопанство, изискващо много ресурси. Т.е. установено е, че биологичното земеделие носи повече ползи за околната среда от конвенционалното земеделие. Например икономическата стойност на екосистемните услуги в новозеландските биологични полета е била 1516 \$/ха за година, в сравнение с 670 \$/ха/година в конвенционалните (Sandhu et al., 2008). Тези стойности включват намалени променливи разходи (труд, горива, пестициди) и пониски външни разходи за човешкото здраве и околната среда.

Биологичното производство има потенциал да допринесе значително за глобалното снабдяване с храна. Сравнително скорошно проучване (Badgley et al., 2007) изследва 293 случая от цял свят, като сравнява добивите на биологични и конвенционални системи. Проучването сочи, че биологичното земеделие може да повлияе значително за глобалното предлагане на храни, без да се причиняват щети на здравето на хората и околната среда. Този тип екологични знания могат лесно да се пренесат в дребно-машабните стопанства в най-слабо развитите и развиващите се страни, където нуждата е много по-голяма поради липсата на други големи вложения и скъпи ресурси. Настоящо и бъдещо предизвикателство е да се разработят ефективни еко-технологии, с ниски вложения за бързото им прилагане и усвояване от крайните потребители (Porter et al., 2009), за да се осигури устойчиво производство на храни за нарастващото човешко население.

В генерален аспект БП се различава от другите земеделски производствени методи основно по прилагането на регламентирани стандарти (правила за производство, съхраняване, преработка и пласмент), задължителни схеми за контрол и сертификация, и специфична схема за етикетирание.

В конкретен аспект, основавайки се на резултати от научни изследвания и на статистически данни (Organic farming statistics, 2021) за развитието на биологичното производство в европейски и национален аспект, могат да се очертаят някои особености на биологичните стопанства, имащи отношение към подхода и методологията за оценка на тяхната конкурентоспособност, а именно:

✓ Биологичните стопанства трябва да спазват строги стандарти по отношение на използването на химикали (без синтетични торове и пестициди, по-строги правила за лекарства за животни). В допълнение се изисква сертифициране на площите за БЗ и животните, отглеждани биологично, което е съществен разход за стопанството. Стопанството преминава през преходен (няколкогодишен) период, през който не може да реализира продукцията си като биологична, докато в същото време спазва принципите на БЗ.

✓ Биологичните стопанства в ЕС и у нас бележат тенденция на увеличаване на техния брой, съпроводена с увеличаване на биологичните площи и животни (което увеличава тяхната роля и значимост за селското стопанство). Като правило биологичните стопанства са средно по-големи от конвенционалните. Броят на биологичните стопанства се увеличи през последните години, за разлика от тенденцията за намаляване на общия брой на земеделски стопанства. Броят на биологичните фермери в ЕС нарасна с 9% през 2016 г. в сравнение с 2013 г. (Organic farming in the EU, 2019). Същата тенденция се наблюдава и у нас – докато броят на конвенционалните стопанства в България намалява през последните години, то броят на биологичните стопанства се увеличава, макар и не с постоянен темп. По отношение на средния размер на фермите, отново се проявяват разли-

чия: биологичните ферми са средно почти два пъти по-големи от стопанствата общо – 30 ха спрямо 17 ха за средно голямо стопанство (Organic farming in the EU). Това може да бъде обяснено с екстензивния характер и с базирани донякъде на пасища производствени системи в биологичния сектор. Над 66% от биологичните стопанства притежават 10 или повече хектара (срещу 20% средно за всички ферми) и само 7% по-малко от 2 ха (в сравнение с 43% за всички ферми).

✓ Съществува значителна разлика в добивите от биологичното и конвенционално земеделие, произтичаща основно от принципите, заложили и спазвани от БП. По данни на ЕК, добивите в биологичното земеделие могат да бъдат значително по-ниски от тези в конвенционалното (от 40 до 85%) (Organic farming in the EU, 2019). Биологичното производство се характеризира със значително по-нисък добив, в сравнение с конвенционалното производство, дължащо се преди всичко на липса на химическо стимулиране. Докато биологичните добиви са по-ниски от конвенционалните, разликата в добивите силно се различава в зависимост от фактори, специфични за различните култури. Основният фактор, който намалява добива при зърнените и кореноплодните култури, е недостигът на хранителни вещества. Липсата на азот практически води до намаляване на добивите. Плевелите и болестите могат да причинят големи загуби на добивите при бобовите култури, а при маслодайните култури – нападението от неприятели. Всяка група култури показва вариации в чувствителността към различни фактори, намаляващи добива. Изборът на сортове и видове, смесването на сортове или видове, както и планирането на сеитбообръщението имат огромно влияние върху количеството и качеството на реколтата. Т.е. управлението на земеделската практика или вида на културата, както и местоположението на стопанството могат да доведат до силни вариации в рентабилността на биологичното производство. Затова се смята, че научните изследвания и иновациите биха могли да подобрят практиките за биологично земеделие

и да допринесат за преодоляване на разликата в добивите (Seufert, V. et al., 2012).

✓ Съществува разлика в доходите от биологичните и конвенционалните стопанства, компенсирани от по-високи цени на производител за биологичните стопанства. По-ниските добиви в БП се компенсират от по-високи цени на производител. В Германия производителите на биологична пшеница получават до 150% ценова премия над конвенционални цени. Ценовите премии за млекопроизводителите са средно по-ниски (Organic farming in the EU, 2019). Изследване, инициентирано от Европейската комисия (Sanders et al., 2016), предоставя доказателства за това как се създава и разпределя добавената стойност във веригите за доставки за биологично мляко, ябълки и макаронени изделия в девет страни в ЕС. Резултатите показват, че биологичните производители получават по-високи цени от конвенционалните, но делът на производители в добавената стойност остава относително нисък. Т.е., докато доказателствата сочат, че биологичното земеделие постига по-високи маржове на единица продукция, делът на добавената стойност от биологичните земеделски производители в хранителната верига не се различава съществено от този в конвенционалните вериги (между 9% и 62% дял от цените на дребно за биологични продукти спрямо между 6% и 40% в конвенционалните). Цените на биологичните продукти могат да достигнат до 150% по-високи нива от тези на конвенционалните им аналози.

Проучвания сочат, че финансовите резултати на биологичните стопанства, в сравнение с тези на конвенционалните стопанства, варират. Практиките за биологично земеделие са по-екстензивни, освен, когато става дума за вложен труд. Така че добивите са по-ниски, но по-високите цени компенсират това. Междинното потребление е по-ниско (средно за хектар биологично поле един фермер харчи 860 евро всяка година, докато цената за поддържане на хектар култури, отглеждани конвенционално, достига до 960 евро. Тези разходи включват разход на торове, семена, гориво и масло за селскостопанските машини)

(Organic vs. Conventional agriculture – where's the profit?, 2014). Това отчасти се анулира с по-висока амортизация на единица продукция, така че в крайна сметка производствените разходи на биологичните ферми не са непременно по-ниски. (Organic versus conventional farming, which performs better financially?, 2013).

✓ Цени на реализация на биологичните продукти, пазарен дял, потребление, ниво на информираност като фактори за конкурентоспособността на биологичните продукти и оттам – на биологичните стопанства.

Цените на биологичните продукти могат да достигнат до 150% по-високи нива от тези на конвенционалните им аналози. Тук основна роля би играл пазарът – доколко тези продукти са предлагани и търсени. Стремешът към качествена храна е допълнителен двигател за търсенето на биологични продукти. Биохраната се свързва с по-вкусна и по-богата на хранителни вещества храна. Социалният натиск също би могъл потенциално да играе роля. Изследвания свидетелстват обаче, че докато повечето потребители имат положително отношение към биологичното производство, действителната промяна от намерение за покупка към действителна покупка остава задействана от социално-демографските променливи и нивото на доходи (Aertsens et al., 2009). Въпреки това, тенденциите неоспоримо показват, че биологичното е станало неразделна част от пазарската кошница на потребителя в световен, европейски и национален план. ЕС се нарежда на второ място в световен мащаб по потребление на биологични продукти след САЩ (Organic farming in the EU, 2019).

✓ Субсидиите (Европейските фондове и държавната подкрепа) играят водеща роля за рентабилността на биологичните ферми, както и за засилване на търсенето и предлагането. При БП нетните пазарни маржове на единица продукция са по-високи, но също така е по-висок и вложеният труд, и в крайна сметка нетните пазарни приходи за единица труд обикновено са по-ниски. В допълнение, ограниченията за производствените вложения,

годините с лоша реколта, допълнителните разходи, свързани с биологичното земеделие, липсата на местно търсене, бюрокрацията и разходите за сертифициране могат да са мотивация някои биологични производители да се върнат обратно към конвенционалното земеделие. Ето защо, в противодействие на тези фактори, субсидиите играят ключова роля в поддържането доходите на биологичните земеделски производители. По-високи субсидии, по-специално под формата на частични плащания за агроекология и хуманно отношение към животните, компенсират този ефект. Тези субсидии са предназначени специално за компенсиране на доходите, пропуснати поради ангажимента на фермата да надхвърли минималните екологични стандарти.

Основният извод от цитираните проучвания е, че има относително малки разлики при биологичното и конвенционално производство, когато става дума за пари. Големите разлики са видими, когато се издигнем над финансовите изчисления и разгледаме екологичните и социални ползи, които биологичното земеделие носи, а именно:

- Увеличаване на добивите в дългосрочен план чрез използване на достъпни суровини, до голяма степен базирани на местното биоразнообразие;

- Подобряване на поминъка и продоволствената сигурност;

- Намаляване на финансовия риск чрез замяна на скъпи химически суровини с възобновяеми ресурси на местно ниво;

- Интегриране на традиционни земеделски практики;

- Осигуряване на много по-голяма устойчивост на земеделските системи във времена на екстремни климатични условия като суша и проливни дъждове;

- Подобряване на човешкото здраве и максимизиране на екологичните услуги;

- Поддържане на биоразнообразието.

В тази част на разработката се прави опит да се оцени конкурентоспособността на земеделски стопанства с биологично производство чрез използване преимуществено на първична информация от стопанствата. Методологи-

ята използва смесен подход, съчетаващ количествени и качествени методи – проучване на литература, статистически, сравнителен, институционален и мултикриериален анализ, метод на групировките, стойностно-измерителен и качествен анализ, анкетно проучване и метод на експертната оценка.

Официалната статистика за биологично производство у нас е оскъдна, в сравнение с наличната такава за конвенционалното, което възпрепятства да се направи стриктно сравнение между биологични и конвенционални стопанства в повечето разрези на понятието конкурентоспособност. Ето защо, при избора на критерии и показатели за оценка на конкурентоспособността в БЗ се изхожда от специфичните особености на биологичното производство, от способността на стопанствата да поддържат конкурентни предимства (стопански резултати, адаптиране към динамична пазарна, природна и институционална среда).

Настоящият материал представя резултатите от проведено емпирично изследване – анкета. Анкетната информация е от лятото на 2020 г., предоставена със съдействието на НССЗ, от мениджъри на стопанства с различна производствена специализация, тип и географско разположение. От направените общо 319 на брой анкети, 46 (14,4% или една седма) са на стопанства, които имат като дейност биологично производство.

Събрана и анализирана е първична информация от мениджъри на 46 „типични“ биостопанства и е оценено равнището на конкурентоспособност на земеделските стопанства с биологично производство от различен юридически тип, размери, производствена специализация, екологическо и географско местоположение в страната, разположени в различни екосистеми и райони, с различна специализация и дейност, като са обхванати основни агрорайони. Установена е връзката между основни характеристики на мениджърите на стопанствата (пол, възраст, образование, фермерски опит и т.н.), техните познания и прилагане на концепцията за биопроизводство. Идентифицирани са многоо-

бразните социални, икономически, организационни, институционални, поведенчески, технологически, природни и т.н. фактори за подобряване на конкурентоспособността на фермите с биопроизводство. Идентифицирани са основните поведенчески, икономически, институционални и природни фактори, които влияят върху конкурентоспособността на фермите в БЗ. Определени са и намеренията на земеделските производители в БЗ, свързани с по-нататъшното развитие на биопроизводството в близко бъдеще.

Болшинството от респондентите с БП – 28%, са разположени в Северен централен район (СЦР), 26% – в Североизточен район (СИР), 15% – в Северозападен район (СЗР), 13% – в Югоизточен район (ЮИР), и по 9% – в Югозападен район (ЮЗР) и в Южен централен район (ЮЦР), т. е. обхванати са всички райони на територията на страната.

В анкетата са обхванати стопанства, разположени във всички типове райони – 62% са разположени в равнинни райони; по 15% – в планински и полупланински райони и в планински райони с природни ограничения; 6% – в райони със землища със защитени зони и територии, и 2% – в непланински район с природни ограничения.

От всички анкетираните, свързани с БП, болшинството или 95,6% са физически лица, 2,2% са сдружения, 2,2% – търговско дружество.

Според вида на специализация 32% от анкетираните в биологичното производство отглеждат трайни насаждения; 15% са смесени растениевъдно-животновъдни; 11% са смесени растениевъдни; 4% са смесени животновъдни; 8,5% отглеждат пчели; 8,5% отглеждат тревопасни животни и 15% – зеленчуци, цветя и гъби, т.е. обхванати са стопанства с различна специализация.

По принцип биологичното производство у нас се характеризира със сравнително малък или среден размер на стопанствата в него. Всички анкетираните стопанства са типични представители на стопанствата с биологично земеделие – 64% са с по-скоро малки за отрасъла размери, 32% са със средни за от

расъла размери, 5% – предимно за самозадоволяване.

45% от стопанствата с БП имат икономически размер от 8000 до 25000 евро, 43% – от 4000 до 8000 евро, 7% от 2000 до 4000 евро и 5% – до 2000 евро.

Преобладаващата част от анкетираните собственици (мениджъри) на стопанствата с БП са мъже – 67,5%, а останалите 32,5% – жени. По отношение на възрастовата структура прави впечатление сравнително младата и средна такава – 39% от собствениците (мениджърите) на стопанствата с БП са млади фермери (до 40 г.); 44% са на възраст от 41 до 55 г.; 15% са на възраст от 56 до 65 г.; само 2,4% са на възраст над 65 години, което показва интереса на сравнително по-младото поколение към това перспективно производство.

55,5% от анкетираните собственици на стопанствата с БП са с висше образование (селскостопанско или друго); 32,6% – със средно общо образование; 2,2% – със средно селскостопанско образование, и 8,7% са с основно образование. Данните от анкетата сочат, че от всички 26 броя мениджъри с висше образование 50% са на възраст до 40 години, 38% са на възраст от 41 до 55 години, което показва интереса не само на по-младото, но и с високо образование поколение към БП.

Резултати и обсъждане

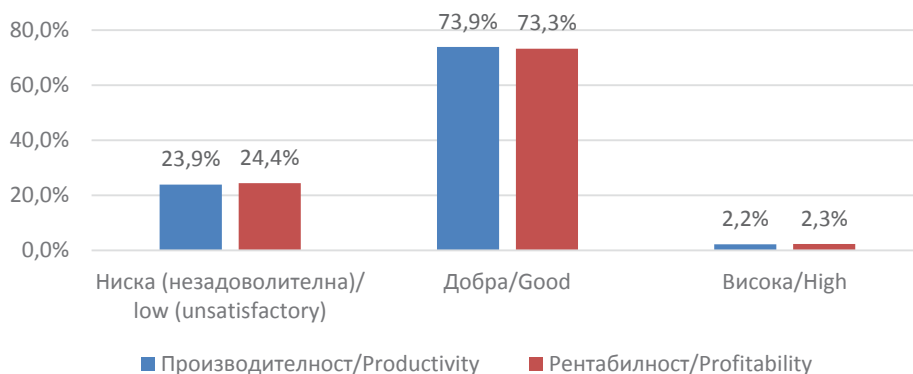
На въпроса как се оценява производителността и рентабилността на биологичното стопанство, разпределението на отговорите е почти идентично – 74% от анкетираните са отговорили, че производителността и рентабилността са добри, около 2% – високи, и 24% – ниски.

Що се отнася до брутната продукция и доходността, данните от анкетата показват, че 3/4 от биопроизводителите оценяват брутната продукция и доходността от стопанствата си като много под средната. Въпреки това, те все пак смятат и в бъдеще да се занимават с биоземеделие, което показва убедеността им в преимуществата и перспективите пред този

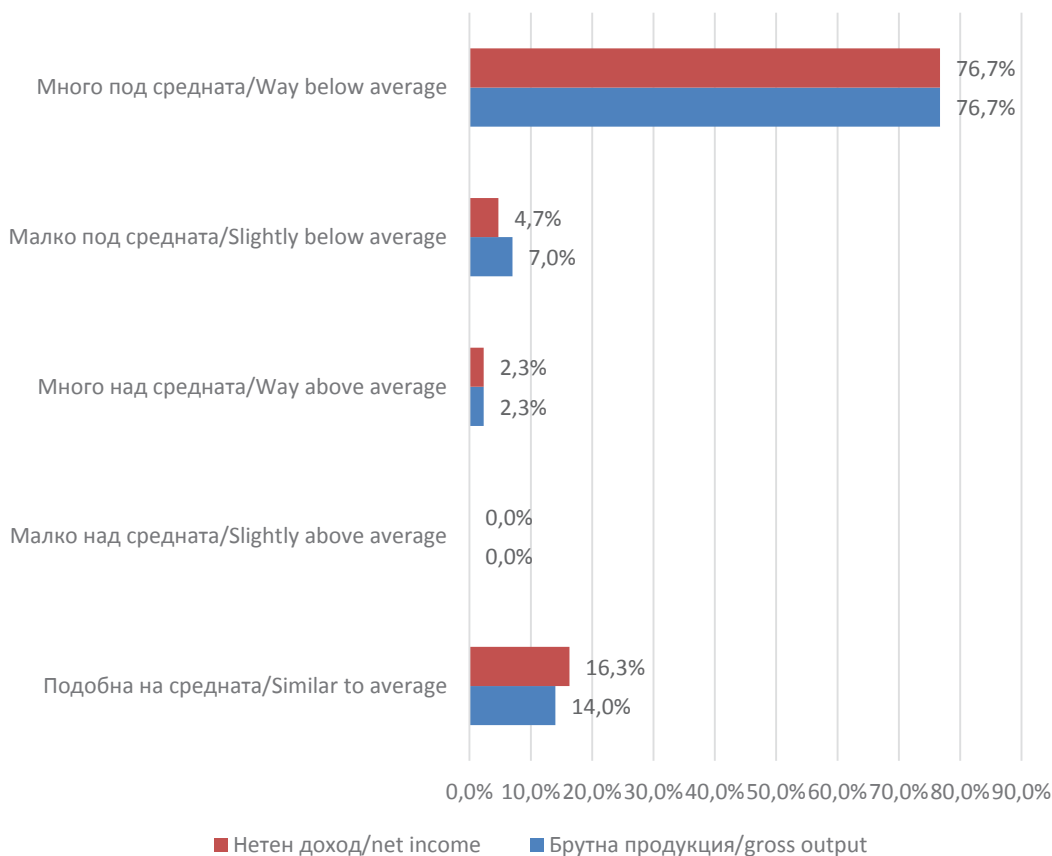
вид производство, и надеждата им, че то ще бъде подкрепено с подходящи мерки.

Финансовата обезпеченост е оценена от анкетираните стопанства с БП съответно като:

Фиг. 1. Производителност и рентабилност на ЗС с биопроизводство
Fig. 1. Productivity and cost-effectiveness of the organic farms

Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.
Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

Фиг. 2. Брутна продукция и нетен доход в стопанствата с биопроизводство, в сравнение със средните за стопанство в страната
Fig. 2. Gross production and net income in farms with organic production compared to averages for farms in the country

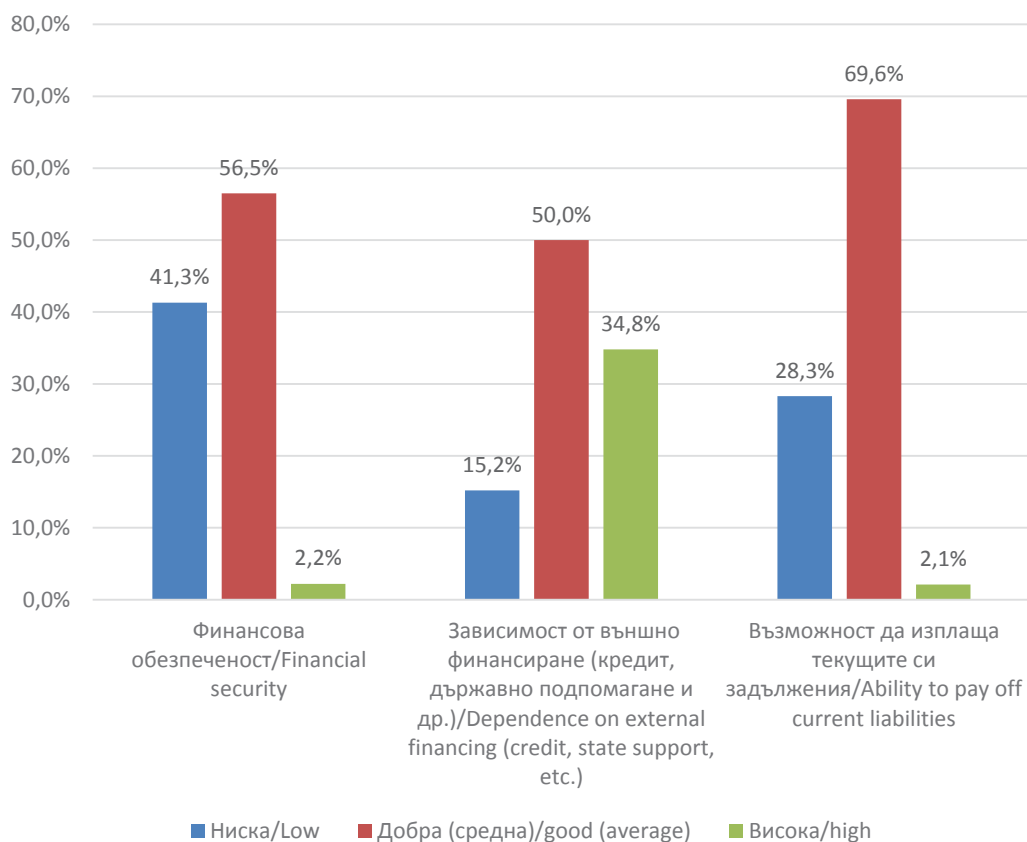
Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.
Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

добра – 56,5%, и ниска – 41,3%; зависимостта на стопанствата от външно финансиране – като средна – 50%, и ниска – 38,8%. Само 15,2% са оценили зависимостта си от външно финансиране като висока. Възможността на стопанствата да изплащат текущите си задължения се оценява от болшинството от тях – 70% като добра, от 2% като висока и от 28% като ниска.

Що се касае до адаптивността на стопанствата към пазара, към изискванията за качество, безопасност и към промените в природната среда, ситуацията може да се проследи на следващата фигура (фиг. 4). 72% показват добра и висока адаптивност към пазара; 87% – добра и висока адаптивност към държавните и Европейски изисквания за качество, безопасност и околна среда, и 55% – добра и висока адаптивност към промените в при-

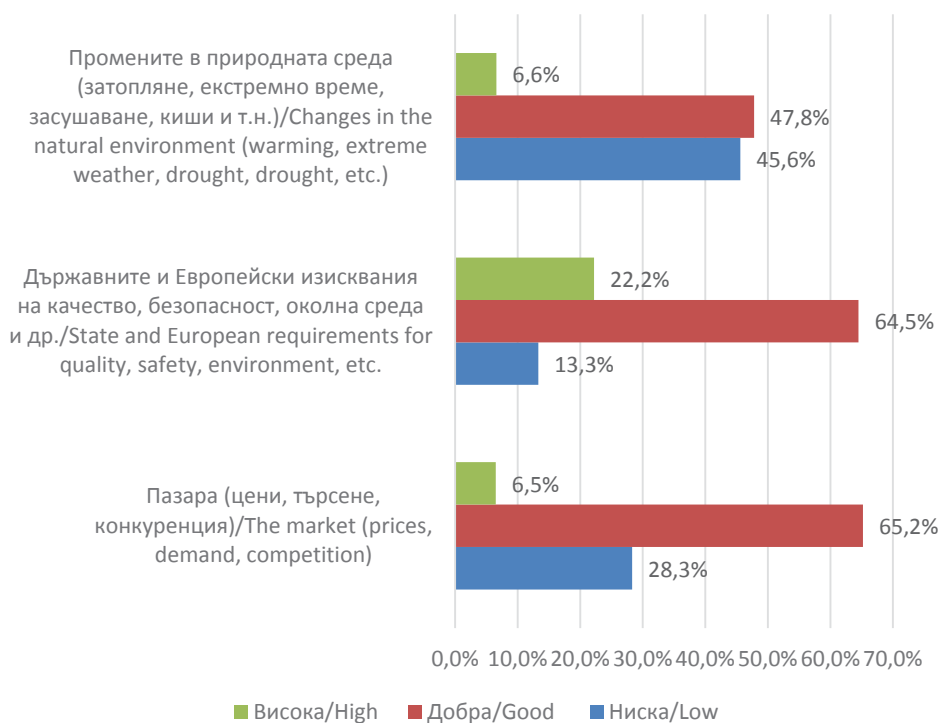
родната среда. Това показва, че БП е до голяма степен зависимо преди всичко от промените в природната среда и е високоадаптивно към изискванията на пазара и на Европейската, и на държавната политика.

Редица показатели за конкурентоспособност на стопанствата с БП показват абсолютни и относителни конкурентни предимства на биологичните стопанства. Най-съществен принос в това отношение имат липсата на сериозни проблеми при: ефективно осигуряване със земя и природни ресурси – над 90% са оценени като нормални и незначителни; ефективно осигуряване на необходимите за стопанството материали, техника и биологични средства – почти 90% оценени на нормални и незначителни; ефективно осигуряване на необходимите за стопанствата услуги – над 95% са оценени като нормал-

Фиг. 3. Финансови аспекти на ЗС с биопроизводство
Fig. 3. Financial aspects of the organic farms

Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.
Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

Фиг. 4. Адаптивност на ЗС с биопроизводство към:

Fig. 4. Adaptability of the bio-production plant to:

Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.

Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

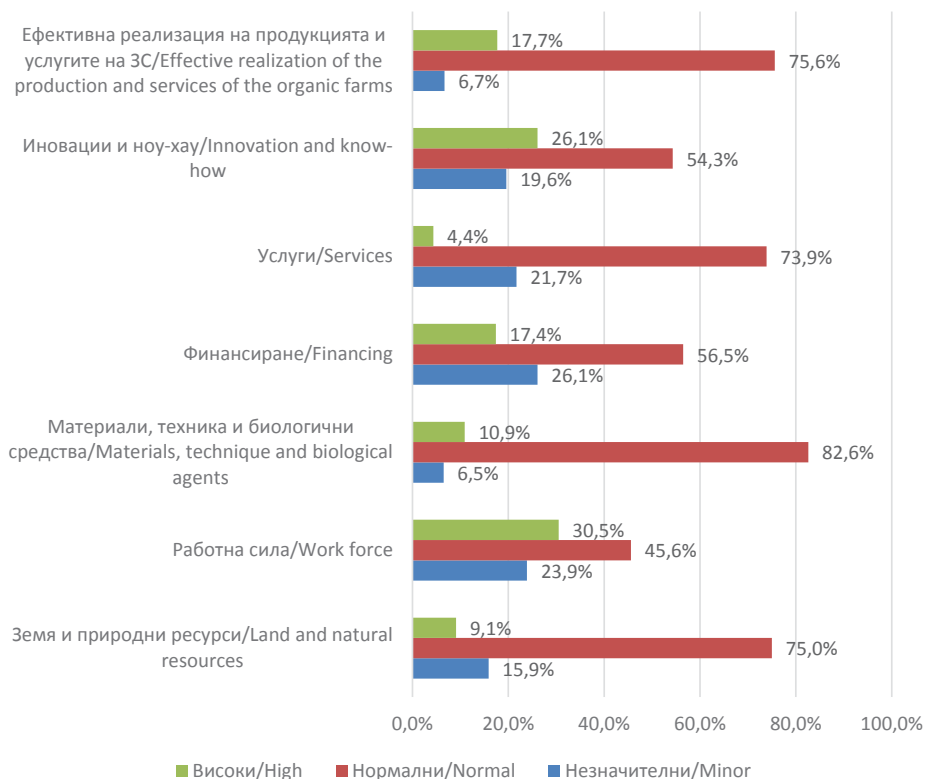
ни и незначителни; ефективно осигуряване на необходимото за стопанството финансиране – над 82% оценени на нормални и незначителни, само 18% ги оценяват като високи.

Проблемите при ефективно осигуряване на необходимата за стопанството работна сила се оценяват като нормални и незначителни (близо 70%), докато 30% ги оценяват като високи. Сравнително високият процент (30%) на оценените като сериозни проблемите с осигуряването на необходимата работна сила показва едно от „тесните“ места в БП – значителна част от извършваните дейности са ръчни, поради което решаването на проблема с работната сила би повишило конкурентоспособността на това производство. Характерът на проблемите при ефективно осигуряване на необходимите за стопанствата иновации и ноу-хау се оценяват като нормални и незначителни от 74%, а 26% ги оценяват като високи. Проблемите при ефективна ре-

ализация на продукцията и услугите на стопанствата се оценяват от 18% като сериозни.

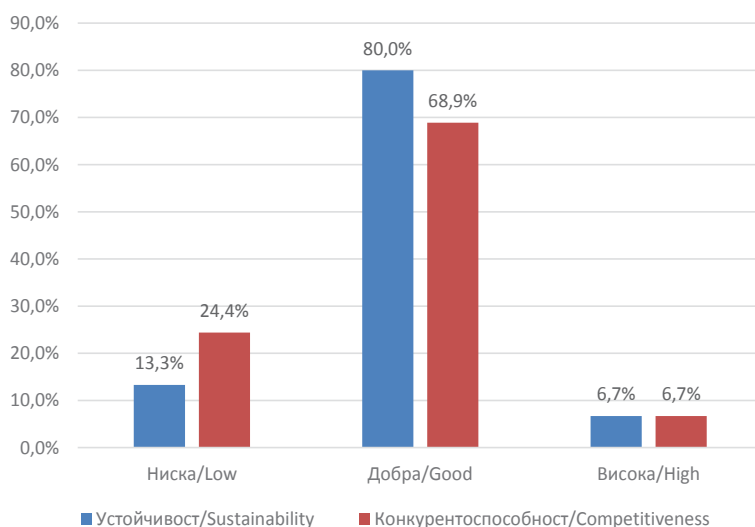
Най-голям принос за поддържане на това сравнително добро равнище на конкурентоспособност имат добрата и висока устойчивост на стопанствата, както и сравнително добрата им финансова обезпеченост. Най-висок е дялът на стопанствата, чиито мениджъри, дали добра и висока оценка на конкурентоспособността, са на възраст от 41 до 55 г., следвани от тези до 40 г. Това показва, че важен за повишаване на конкурентоспособността е придобитият с годините практически опит и иновативността, която е присъща на по-младото поколение.

Образованието също така е значим фактор за повишаване на конкурентоспособността – 75% от всички мениджъри са дали добра и висока оценка на конкурентоспособността. Това са предимно мениджъри със средно и висше образование.

Фиг. 5. Характер на проблемите при ефективно осигуряване за стопанството на:
Fig. 5. Nature of the problems with effective provision for the economy of:

Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.
Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

Фиг. 6. Как оценявате устойчивостта на ЗС и конкурентоспособността в средносрочен план?
Fig. 6. How do you assess the medium-term sustainability and competitiveness?

Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.
Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

Най-показателни за действителното състояние на БП и за нагласите на производителите са отговорите на въпросите, свързани с факторите и с инструментите на политиките, които в най-голяма степен повишават конкурентоспособността на стопанствата.

Според по-голямата част от мениджърите на анкетираните биостопанства факторите, които най-силно влияят върху (допринасят за повишаване на) конкурентоспособността на стопанствата, са идентифицирани като: пазарни условия (търсене, предлагане, цени, конкуренция) – 60,7%; получавани директни държавни субсидии – 59%; участие в държавните програми за подпомагане – 54,3%; налична информация – 43,5%; достъп до знания, консултации и съвети – 41,3%; възможности за изгоди в близко (37%) и далечно (28,3%) бъдеще, политиката на държавата – 30,4%.

Според по-голямата част от мениджърите на анкетираните биостопанства, инструментите на политиките, които в най-голяма степен повишават конкурентоспособността на стопанствата, са: подпомагането за БП – 100%, директни субсидии на база единица площ – 59%, професионално обучение и съвети – 47,8%, национални доплащания за продукти, животни и др. – 45,6%, модернизирани на земеделските стопанства – 43,5%, подпомагане на стопанства на млади фермери – 39,1%, зелени плащания – 28,3%.

Относно намеренията на биопроизводителите за бъдеще, 63% са тези, които смятат да запазят текущите си дейности; 50% смятат да ги разширят. Нито едно стопанство не смята да ограничи текущите си дейности, което е показател, че повечето стопанства имат (и се надяват да имат) обещаващи конкурентни позиции и дори планират не само да запазят, но и да разширят дейността си. Преимуществено младите биологични производители заявяват намерения за продължаване и разширяване на дейностите си.

Много показателно е намерението на 41,3% от анкетираните да участват в мерките за държавно подпомагане. Това още веднъж потвърждава ролята на държавното подпома-

гане като един от най-важните на този етап фактори за конкурентоспособността на българските стопанства.

Значителна част от анкетираните стопанства планират други различни стратегии за бъдещо развитие, а именно: 17,4% – да диверсифицират дейността си; 26,1% възнамеряват да въведат нови продукти и услуги; 10,9% – да въведат нови технологии и ноу-хау; 15,2% – да въведат нови методи; 17,4% – да се интегрират тясно с износител; 10,9% – да се интегрират тясно с купувач на фермата; 23,9% – да прилагат своя инициатива; по 10,9% – да участват в инициатива на държавата и в инициатива на други ферми; 6,5% – да участват в инициатива на местната общност; 2,2% – да прилагат инициатива на бизнеса.

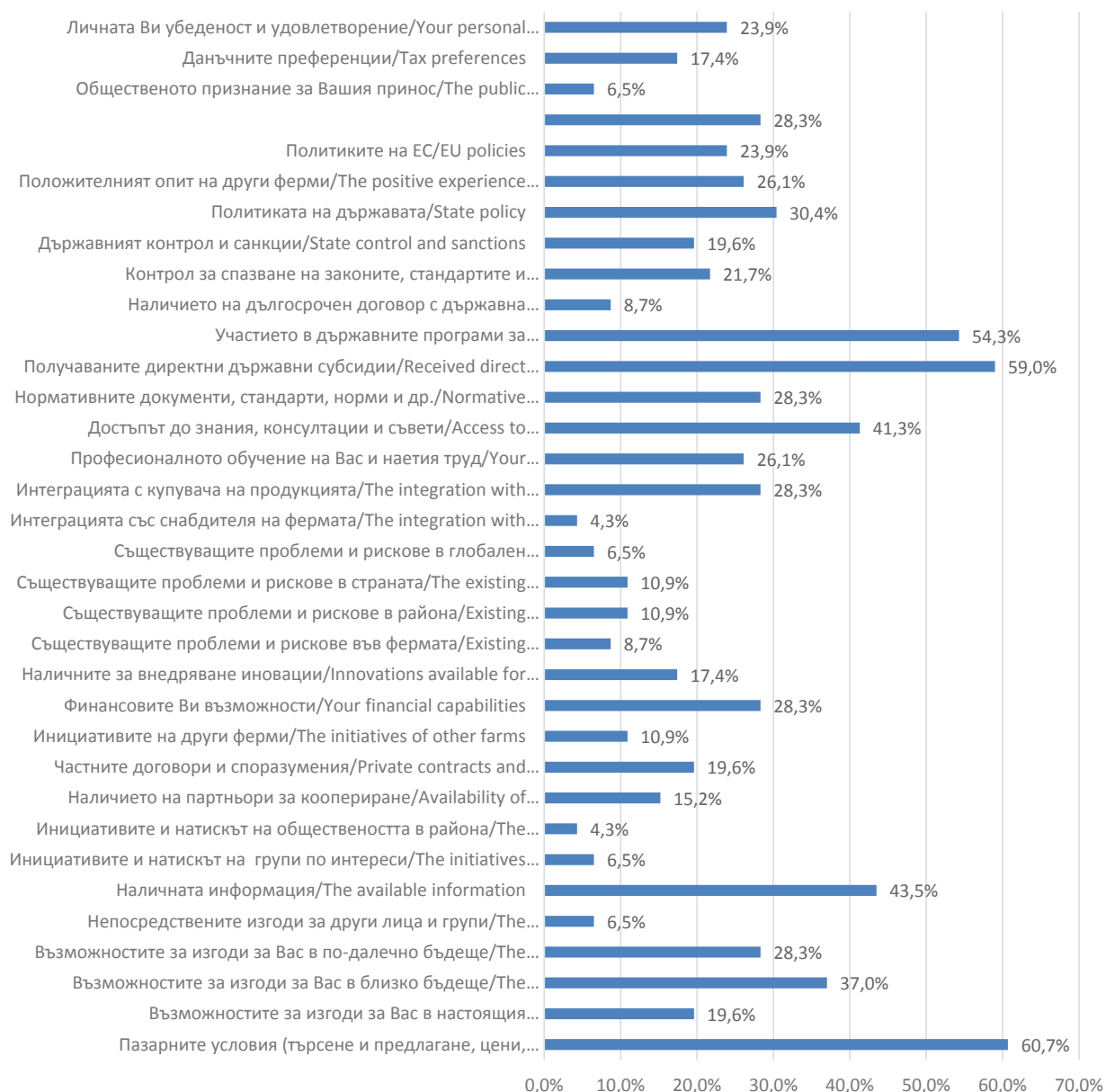
Според 26,7% от мениджърите конкурентоспособността при въвеждане на иновативен бизнес модел при управление на земеделското стопанство ще се повиши средно; според 24,4% – значително; според 15,5% – слабо; според 6,7% – няма да има промяна. Повече от ¼ (26,7%) не могат да отговорят на този въпрос.

Някои изводи, базирани на направената анкета:

➤ Конкурентоспособността на стопанствата с БП е на сравнително добро ниво.

➤ За конкурентоспособността на стопанствата с БП най-силно влияние в отрицателна посока оказват фактори като: сравнително ниска продуктивност и доходност; сравнително ниска адаптивност към промените в природната среда; трудности с осигуряването на работна ръка. В положителна посока с най-силно действие са фактори като: липса на сериозни проблеми при ефективно снабдяване със земя, материали, техника; сравнително добра финансова независимост; сравнително висока степен на образование (средно и висше) на мениджърите.

➤ Според по-голямата част от мениджърите на анкетираните биостопанства факторите, които в най-голяма степен допринасят за повишаване на конкурентоспособността на стопанствата, са пазарните условия (търсе-

Фиг. 7. Кои фактори в най-голяма степен допринасят за повишаване на конкурентоспособността на Вашето стопанство?

Fig. 7. Which factors to the greatest extent contribute to increasing the competitiveness of your farm?

Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.

Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

не, предлагане, цени, конкуренция), получаваните директни държавни субсидии, участие в държавните програми за подпомагане, наличието на информация и достъпът до знания, консултации и съвети, възможностите за изгоди в близко и далечно бъдеще и политиката на държавата.

➤ Според по-голямата част от мениджърите на анкетираните биостопанства от инструментите на политиките, които в най-голяма степен повишават конкурентоспособността на стопанствата, са: подпомагането за БП, директни субсидии на база единица площ, професионално обучение и съвети, национал-

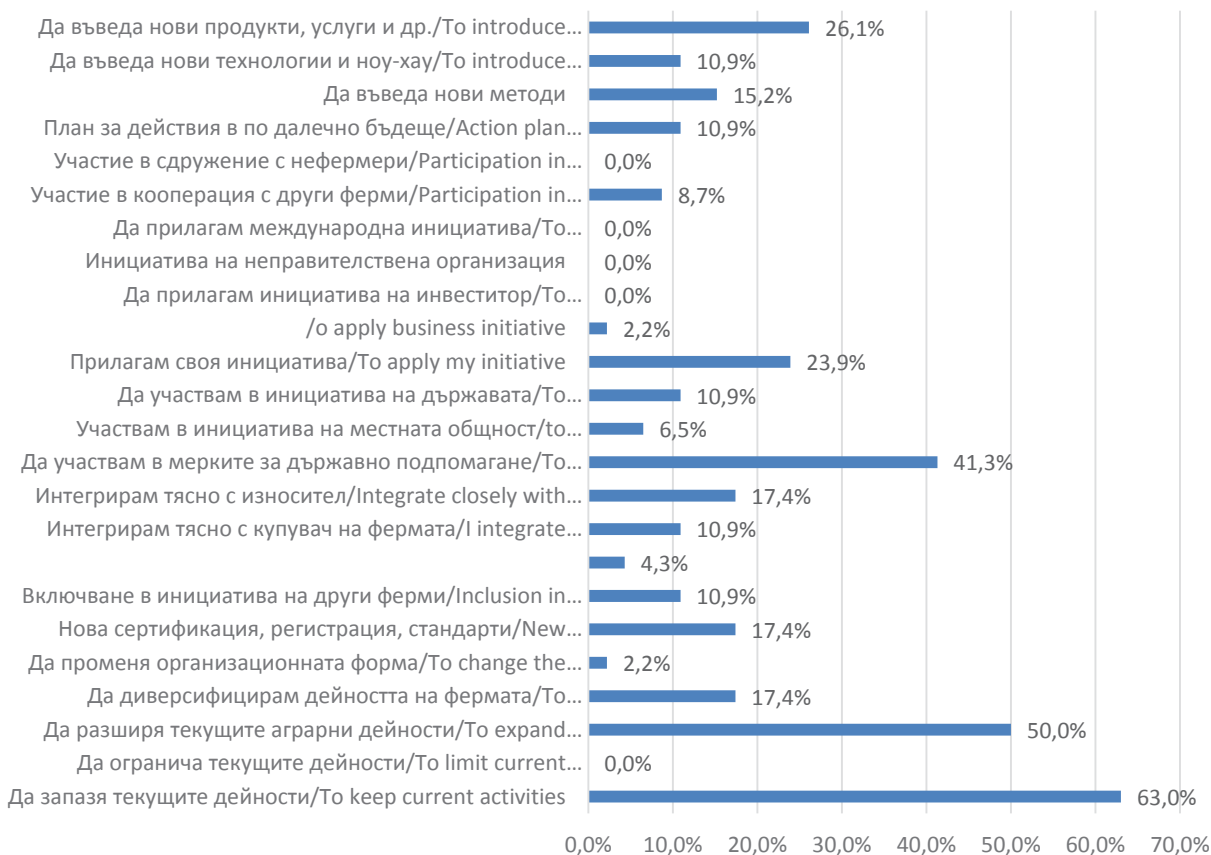

Фиг. 8. Кои инструменти на политиките в най-голяма степен повишават конкурентоспособността на Вашата ферма?

Fig. 8. Which policy instruments to the greatest extent increase the competitiveness of your farm?

Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.

Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

Фиг. 9. В близко бъдеще какви са намеренията Ви, свързани с Вашето стопанство?

Fig. 9. In the near future, what are your intentions related to your farm?

Източник: Изчисления на автора; Анкета със земеделски производители, 2020 г.

Source: Own calculations; Survey with farmers, 2020.

ни доплащания за продукти, животни и др., модернизиране на земеделските стопанства, подпомагане на стопанства на млади фермери и зелени плащания.

➤ Намеренията на по-голямата част от мениджърите на анкетираните биостопанства за бъдеще са да запазят и да разширят текущите си дейности. Нито едно стопанство не смята да ограничи текущите си дейности, което е показател, че повечето стопанства имат обещаващи конкурентни позиции и дори планират не само да запазят, но и да разширят дейността си. Преимуществено младите биологични производители заявяват намерения за продължаване и разширяване на дейностите си. Значителна част от анкетираните стопанства планират да участват в мерките за държавно подпомагане, както и да прилагат други стратегии за бъдещо развитие, а именно: да диверсифицират дейността си; да въведат нови продукти и услуги; да въведат нови технологии и ноу-хау; да въведат нови методи; да се интегрират тясно с износител и с купувач на фермата; да прилагат своя инициатива.

Фактът, че нито един респондент, занимаващ се с биологично земеделие, не е отговорил, че ще прекрати фермерската си дейност, е много показателен – въпреки трудностите, въпреки срещаните пречки от всякакъв характер, биологичните производители не само нямат намерение да прекратят фермерската си дейност, но възнамеряват да запазят и да разширят текущите си дейности. До голяма степен това се дължи на механизмите на подкрепа за биологичното производство, както и на процеса на усъвършенстване на обществените политики в тази насока.

Заклучение

Това изследване представлява само част от голямата картина за равнището на конкурентоспособност на биологичното земеделие у нас. Факторите, условията, проблемите и предизвикателствата пред стопанствата с биоизземелие са комплексни и изискват по-нататъшно задълбочено и мултидисциплинарно изследване, защото конкурентоспособността

на биологичното производство включва както икономически, така и социални, и екологични аспекти.

На база на проведената анкета може да се направи заключение, че стопанствата с биоизземелие в средносрочен план са с добра конкурентоспособност и перспективите за тяхното бъдещо развитие са обещаващи.

Какво се прави и какво е желателно да се прави в насока на подобряване конкурентоспособността на стопанствата с БП?

Биологичното земеделие е ключов приоритет в политиката за развитие на земеделието в ЕС и в Република България и един от акцентите на ОСП за следващия програмен период. Общата цел на настоящата политика в областта на биологичното земеделие и на нормативната уредба на ЕС и у нас е да се осигури устойчиво развитие на сектора – да се засили производството и потреблението на биологични продукти; да се достигне 25% от земеделските земи под биологично земеделие до 2030 г.; както и да се увеличи значително биологичната аквакултура. Т.е. целта е да се развие БЗ в целия ЕС чрез **укрепване на производството, стимулиране на търсенето и подобряване на устойчивостта**. Новата ОСП се очаква да окаже по-силна подкрепа на БП. Държавната подкрепа ще играе и в бъдеще ключова роля за неговото развитие. В допълнение, в следващите години подобрените земеделски практики, правилното използване на технологиите и дигитализацията имат потенциал да намалят производствените разходи в БП и така да допринесат за положително въздействие върху фермерските доходи и потребителските цени.

България си е поставила амбициозната цел биологичните площи до 2030 г. да бъдат 10% от използваната земеделска площ (през 2027 г. да имаме 7% биосертифицирани земи, а до 2030 г. – 10%). Биологичното производство е намерило достойно място в стратегическия план на България за земеделието и селските райони за периода 2023–2027 година. Има разписани две интервенции по II стълб и една екосхема по I стълб, с общ бюджет от почти

407 млн. евро. Отделно от това са предвидени средства за инвестиции в стопанствата и средства за преработка, както и повече възможности за комбиниране с други екосхеми и интервенции.

За реализиране на наличния сериозен потенциал в областта на БП у нас и за засилване на неговата конкурентоспособност както на вътрешния, така и на външния пазар, е необходимо преди всичко да се работи активно за подкрепа на сектора чрез повишаване степента на информираност и заинтересованост на обществото, както и за ускореното развитие на пазара на биопродукти в България чрез реални стъпки за подкрепа на БП от всички заинтересовани по веригата. Да се реализира заявеният приоритет на политиката в полза на биоизделието; да се подпомогне целенасоченото формиране на веригата от производители, преработватели, дистрибутори и потребители.

Необходим е набор от политически действия, за да се даде възможност както на биологичното производство, така и на търсенето да нараства балансирано. Мерките на ОСП за подпомагане на биологичното производство трябва да вървят ръка за ръка с политически мерки като зелени обществени поръчки и мерки за повишаване на осведомеността на потребителите относно ползите от биологичното производство за здравето на хората, растенията и животните, биоразнообразието, здравето на почвата, качеството на въздуха и водата.

Литература

Aertsens, J., Verbeke, W., Mondelaers, K., & Van Huylenbroeck, G. (2009). Personal determinants of organic food consumption: a review. *British food journal*, 111(10), 1140-1167.

Altieri, M. (1995) *Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture*. Westview Press, Colorado.

Badgley, C., Moghtader, J., Quintero, E., Zakem, E., Chappell, M. J., Aviles-Vazquez, K., ... & Perfecto, I. (2007). Organic agriculture and the global food supply. *Renewable agriculture and food systems*, 22(2), 86-108.

Ericksen, P. J., Ingram, J. S., & Liverman, D. M. (2009). Food security and global environmental change:

emerging challenges. *Environmental Science & Policy*, 12(4), 373-377.

Lampkin, N., & Measures, M. (2001). *Organic Farm Management Handbook: Organic Farming Research Unit*.

Lampkin, N., Measures, M., 2001. *Organic Farm Management Handbook: Organic Farming Research Unit*. Institute of Rural Studies, University of Wales, Aberystwyth

Mäder, P., Fließbach, A., Dubois, D., Gunst, L., Fried, P., & Niggli, U. (2002). Soil fertility and biodiversity in organic farming. *Science*, 296(5573), 1694-1697.

Porter, J., Costanza, R., Sandhu, H., Sigsgaard, L., & Wratten, S. (2009). The value of producing food, energy, and ecosystem services within an agroecosystem. *AMBIO: A Journal of the Human Environment*, 38(4), 186-193.

Pretty, J., Hine, R., (2001). Reducing food poverty with sustainable agriculture: summary of new evidence. In: Final Report from the "SAFE - World" (The Potential of Sustainable Agriculture to Feed the World) Research Project. University of Essex Commissioned by UK Department for International Development (on WWW at <http://www2.essex.ac.uk/ces/ResearchProgrammes/CE-OccasionalPapers/SAFErepSUBHEADS.htm>)

Sanders, J., Zanoli, R., Gambelli, D., Padel, S., Orsini, S., Stolze, M., ... & Willer, H. (2016). Distribution of the added value of the organic food chain. Braunschweig: Thünen Institute of Farm Economics.

Sandhu, H. S., Wratten, S. D., Cullen, R., & Case, B. (2008). The future of farming: The value of ecosystem services in conventional and organic arable land. An experimental approach. *Ecological economics*, 64(4), 835-848.

Sandhu, H. S., Wratten, S. D., Cullen, R., Hale, R. (2005). Evaluating nature's services on Canterbury arable farmland. In: A Report Prepared as part of a Research Programme, Funded by the Foundation for Research, Science and Technology (FRST), entitled: Biodiversity, Ecosystem Services and Sustainable Agriculture (LINX 0303) with PhD Scholarship Support from the BHU Organics Trust. Lincoln University http://www.lincoln.ac.nz/story_images/1542_Farm_Report_s4627.pdf.

Seufert, V., Ramankutty, N., & Foley, J. A. (2012). Comparing the yields of organic and conventional agriculture. *Nature*, 485(7397), 229-232.

Takatsuka, Y., Cullen, R., Wilson, M., & Wratten, S. (2009). Using stated preference techniques to value four key ecosystem services on New Zealand arable land. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 7(4), 279-291.

Tilman, D., Cassman, K. G., Matson, P. A., Naylor, R., & Polasky, S. (2002). Agricultural sustainability

and intensive production practices. *Nature*, 418(6898), 671-677.

EU. Agricultural Markets Briefs, EC, N13, Organic farming in the EU, a fast growing sector. (2019) https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/market-brief-organic-farming-in-the-eu_mar2019_en.pdf

Organic farming statistics (2021), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Organic_farming_statistics

Organic versus conventional farming, which performs better financially? (2013). European Commission, DG Agriculture and Rural Development (2013). Farm Economics Brief.

https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agri-farm-economics-brief-04_en.pdf

Organic vs. Conventional agriculture – where's the profit? (2014). Agricultural and Rural Convention – ARC2020. <https://www.arc2020.eu/organic-vs-conventional-agriculture-which-one-gives-more-profit/>

Action plan for organic production in the EU, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/organic-farming/organic-action-plan_bg?ettrans=bg

Национален план за действие за развитие на биологичното производство, https://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2020/03/12/bio-nacionalen_plan_do_2027_2.pdf